

Preventing Financial Crimes and Illegal Wealth of Governmental Officials

*Raziyeh Sabzehali**¹, *Somaye Sarrami*², *Mahmood Ashrafy*³

1. M.A. Instructor of Islamic Azad University, Faculty of Economy and Law, Khomeini Shahr Branch, Isfahan, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: r.sabzeali65@gmail.com

2. Ph.D. Student in Political Science the Public Policy, Political Science Department, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Isfahan, Iran. Email: sarrami-somaye@yahoo.com

3. Assistant Professor, Faculty Member, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities and Law, Islamic Azad University of Isfahan, Khorasgan Branch, Isfahan, Iran. Email: mahmood.ashrafy@yahoo.com

A B S T R A C T

One of the biggest challenges of the present era is the Financial crimes of the governors and governmental officials. It is not a new issue but dates back to the beginning of the government. According to article 47 of constitution, legal ownership is respectful. Illegal ownership is not respected and lawmakers should avoid earning illegal wealth and monitor their wealth in order to prevent financial crimes. When of wealth and properties are clear, Corruption will be prevented and people will trust the governors more. Accordingly to enhance public trust to the governmental officials and governors and increase administrative health executive by law for the rules investigating the governor's wealth and properties in Islamic Republic of Iran was passed on 23.03.1398. The research

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.48300/JLR.2021.129116

Received:

25 November 2019

Accepted:

5 January 2020

Published:

22 May 2021

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

method used is experimental-descriptive method and library method was used.

Keywords: Financial Crimes, Preventing, Property, Illegal.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Dr. Mahmoud Ashrafi for their cooperation in preparing and writing this research.

Author contributions: Raziye Sabzehali: Conceptualization, Methodology, Analysis, Investigation, Resources, Writing Original Draft, Writing Review & Editing, Supervision, Project Administration.

Somaye Sarrami: Investigation and Resources.

Mahmood Ashrafy: Investigation and Resources.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Sabzehali, Raziye, Somaye Sarrami & Mahmood Ashrafy. "Preventing Financial Crimes and Illegal Wealth of Governmental Officials" *Journal of Legal Research* 20, no. 45 (May 22, 2021): 183-208.

پیشگیری از جرایم مالی و دارا شدن بلاجهت مقامات دولتی

راضیه سبزه‌علی*^۱، سمیه صرامی^۲، محمود اشرفی^۳

۱. کارشناسی ارشد، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده حقوق و اقتصاد، واحد خمینی شهر، اصفهان، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: r.sabzeali65@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران.

Email: sarrami-somaye@yahoo.com

۳. استادیار، عضو هیئت علمی گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

Email: mahmood.ashrafy@yahoo.com

چکیده:

یکی از چالش‌های اساسی عصر حاضر، جرایم مالی مقامات و مسئولان و کارگزاران دولتی می‌باشد که مربوط به زمان حال نیست بلکه قدمتی به اندازه قدمت دولت‌ها داشته است. به موجب اصل ۴۷ قانون اساسی، مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد، محترم است. لذا بر اساس این اصل مالکیت شخص از راه غیرمشروع، غیرمحترم و نارواست، به همین سبب قانونگذار باید از تشکیل ثروت‌های بدون سبب مشروع پیشگیری کند و به منظور پیشگیری از جرایم مالی و مقامات دولتی نظارت بر اموال و دارایی آنها را در دستورالعمل کار خود قرار دهد چراکه شفاف‌سازی دارایی مقامات دولتی، اولویت پیشگیری از فساد و اصلاح ساختارهای اداری می‌تواند منجر به بالا بردن سطح اعتماد مردم نسبت به حاکمیت گردد. در همین راستا و به منظور افزایش اعتماد عمومی مردم نسبت به مقامات و مسئولان دولتی و در راستای ارتقای سلامت اداری، آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی، به منظور اقدامات پیشگیرانه در

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.129116

تاریخ دریافت:
۴ آذر ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش:
۱۵ دی ۱۳۹۸

تاریخ انتشار:
۱ خرداد ۱۴۰۰

مؤسسه مطالعات
و پژوهش‌های حقوقی شهردانش

تاریخ ۱۳۹۸/۰۳/۲۸ به تصویب رسید. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است و برای گردآوری مطالب از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

کلیدواژه‌ها:

جرایم مالی، پیشگیری، دارایی، بلاجهت.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سیاس‌گذاری و قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرانقدر، دکتر محمود اشرافی بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

راضیه سبزه‌علی: مفهوم سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن پیش‌نویس اولیه، نوشتن، بررسی و ویرایش، نظارت و مدیریت پروژه. سمیه صرامی: تحقیق و بررسی و منابع. محمود اشرافی: تحقیق و بررسی و منابع.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

سبزه‌علی، رضیه، سمیه صرامی و محمود اشرافی «پیشگیری از جرایم مالی و دارا شدن بلاجهت مقامات دولتی». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۰، ش. ۴۵ (۱ خرداد، ۱۴۰۰): ۱۸۳-۲۰۸.

مقدمه

افزایش چشم‌گیر مظاهر متنوع بزهکاری مالی توسط مقامات و کارگزاران دولتی، قانونگذار را بر آن داشت که به تصویب قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی پردازد که مهم‌ترین رویکرد این قانون پیشگیری از جرایم مالی می‌باشد.

یکی از عناصر تعیین‌کننده صلاحیت مقامات دولتی اصل حاکمیت قانون است و صلاحیت مجموع اختیاراتی است که از سوی مقنن برای انجام وظایف به مقامات اعطاء می‌گردد؛ بنابراین، در یک نظام مبتنی بر قانون‌مداری اصل بر عدم صلاحیت بوده و این قانون است که ضمن شناسایی صلاحیت، حدود قلمرو آن را برای مقامات مشخص و بیان می‌دارد.

صلاحیت‌های اعطایی از دو نظر حائز اهمیت و قابل بررسی می‌باشد. اول اینکه، جنبه تکلیفی دارند یعنی مقامات مکلف به تبعیت از الزام قانونی مقرر بوده است و تخطی یا عدم رعایت آن موجب مسئولیت خواهد بود؛ دوم اینکه، صلاحیت جنبه تشخیص دارد یعنی مقام دولتی به موجب قانون و بر تشخیص خود اختیار اتخاذ تصمیم را خواهد داشت لکن باید به این نکته توجه داشت که صلاحیت تشخیصی نمی‌تواند ناقض اصل حاکمیت قانون باشد.^۱ لذا به منظور پیشگیری از جرایم مالی و دارا شدن بلاجهت مقامات دولتی، وجود نظارت و کنترل امری ضروری می‌باشد.

اصل ۴۹ قانون اساسی تکلیف ثروت‌های نامشروع را مشخص نموده است و به موجب این اصل دولت موظف است ثروت‌های غیرمشروع را به صاحب حق رد کند.

اصل ۱۴۲ قانون اساسی مقرر می‌نماید: «دارایی رهبر، رئیس‌جمهور، معاونان رئیس‌جمهور، وزیران و همسر و فرزندان آنان قبل و بعد از خدمت، توسط رئیس قوه قضائیه رسیدگی می‌شود که برخلاف حق افزایش نیافته باشد. متأسفانه دامنه شمول اصل ۱۴۲ قانون اساسی محدود است و فقط به رهبر و مقامات درجه اول دولتی پرداخته است و شامل سایر مقامات دولتی نمی‌گردد. فساد از لحاظ اصطلاحی به معنای بدکاری صاحب‌منصبان از موقعیت دولتی برای مقاصد شخصی است.»^۲

بند الف ماده ۱ قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰، فساد را این‌گونه تعریف نموده است: «فساد در این قانون هرگونه فعل یا ترک فعلی است که هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که عمداً و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زبانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید، نظیر رشاء، ارتشاء، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از منابع به سمت تخصیص‌های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی.» در ماده ۲ قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به

۱. سلمان صادقی، سلامت نظام اداری در پرتو نظارت و بازرسی (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۵)، ۵۹.

۲. حسن حاجیان، «قانون ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد و تهدیدها و فرصت‌های آن برای اعضای شاغل در جامعه حسابداران»، ماهنامه حسابرس ۶۳ (۱۳۹۱)، ۷۹.

کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۱۳۸۵، اهداف این کنوانسیون چنین مقرر شده است که:

الف) ارتقاء و تحکیم اقدامات جهت پیشگیری و مبارزه مؤثرتر و کارا تر با فساد؛
 ب) ارتقاء، تسهیل و حمایت از همکاری‌های بین‌المللی و کمک‌های فنی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد از جمله بازگرداندن دارایی‌ها؛
 پ) ترغیب امانتداری، پاسخگویی و مدیریت مناسب امور عمومی و اموال دولتی.
 در قانون مذکور در ذیل ماده ۸ به ضوابط مربوط به رفتار مقامات دولتی، در فصل دوم، در ماده ۵ به سیاست‌ها و اقدامات پیشگیری از فساد، ماده ۲۰ به دارا شدن بلاجهت مقامالت دولتی و در ماده ۵۲ به پیشگیری و کشف انتقال عواید ناشی از جرم پرداخته شده است.
 طرح رسیدگی به دارایی مقامات و مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران که تصویب آن از ۱۳۸۶ آغاز گردید، سرانجام در سال ۱۳۹۴ با اصلاحیه مجمع تشخیص مصلحت نظام تصویب شد. بر اساس ماده ۶ قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۴، قوه قضائیه موظف است حداکثر ظرف مدت شش ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون، آیین‌نامه اجرایی قانون را تهیه و پس از تأیید رئیس قوه قضائیه ابلاغ نماید که سرانجام با تأخیر چندساله، آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران در خرداد ماه ۱۳۹۸ با هدف شفافیت و نظارت بر اموال و دارایی مقامات دولتی و به‌منظور اقدامات پیشگیرانه ابلاغ گردید.

طی تاریخ، فساد مالی گریبان‌گیر حکومت‌ها بوده و مانع دستیابی آنها به اهداف عالی‌های همچون توزیع عادلانه فرصت‌های اقتصادی و درآمدها، برقراری عدالت اجتماعی و افزایش رفاه عمومی، احقاق حقوق اشخاص ذی‌حق، ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی، محو انحصارطلبی، مشارکت عموم مردم در تعیین سرنوشت خود، رفع تبعیضات ناروا و ایجاد نظام اداری سالم شده است؛ چنان که مقابله با آن می‌تواند اجرای عدالت در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و قضایی را تسهیل و تسریع کند.^۳

۱- پیشینه تحقیق

یکی از کارهای ضروری در هر پژوهشی، مطالعه منابع مربوط به موضوع تحقیق است چراکه منجر به دستیابی به چهارچوب نظری و یا تجربی برای مسئله تحقیق می‌گردد و به محقق کمک می‌کند تا متوجه شود تاکنون چه کارهایی انجام شده و چه کارهایی باید دنبال شود، لذا در این قسمت به پیشینه تحقیق می‌پردازیم.

مصطفی‌پور (۱۳۹۵) در مقاله خود تحت عنوان «بررسی جرایم اقتصادی در ایران و راهکارهای

۳. ابوالفضل همدی خطبه‌سرا، فساد مالی علل، زمینه‌ها و راهبردهای مبارزه با آن (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۷)، ۱۳.

پیشگیری از آنها» چنین استدلال نموده است که جرایم اقتصادی یکی از چالش‌های جوامع در جهان کنونی به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه است که امنیت کشورها را تهدید می‌کند. وی به تحلیل اقتصادی جرم سپس به بررسی جرایم اقتصادی در ایران پرداخته و نهایتاً اهمیت مبارزه با جرایم اقتصادی را مورد بررسی قرار داده و چالش‌های پیشگیری از جرایم اقتصادی را بررسی نموده است.^۴ ابراهیمی و صفایی آتشگاه (۱۳۹۴) در مقاله خود تحت عنوان «رویکرد قانونگذار به پیشگیری از جرم در قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد» چنین استدلال نموده‌اند که تصویب قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد در سال ۱۳۹۰ در حقیقت مسبوق به افزایش چشمگیر جرایم مالی - اقتصادی در نهادها و سازمان‌های دولتی و عمومی بوده است. در این مقاله از یک‌سو، پیشگیری وضعی که از مظاهر جرم‌شناسی پیشگیری است و از سوی دیگر، پیشگیری کیفری که از مصادیق اقدام واکنشی در قبال جرایم است، بررسی شده‌اند.^۵

شمس ناتری و توسلی‌زاده (۱۳۸۹) در مقاله خود تحت عنوان «پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی»، بیان نموده‌اند که انگیزه ارتکاب جرایم اقتصادی کسب منفعت در سطح گسترده و نتیجه مجرمانه آن اخلال در نظام اقتصادی کشور است و به‌منظور پیشگیری از جرایم اقتصادی ارائه راهکار شده است.

همدمی خطبه‌سرا (۱۳۸۷) در کتاب خود تحت عنوان «فساد مالی علل، زمینه‌ها و راهبردهای مبارزه با آن» به تبیین پدیده فساد مالی پرداخته است و سپس مصادیق فساد مالی را مورد بررسی قرار داده است و فساد را به‌لحاظ علل و زمینه‌ها، پیامد و راهکارها از زوایای اقتصادی، سیاسی، اداری و حقوقی تحلیل نموده و در انتها اصلاح قوانین موجود و تصویب قانون جدید در خصوص مفاسد مالی را پیشنهاد می‌نماید.

۲- روش تحقیق

مقاله حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد که با کمک گرفتن از منابع کتابخانه‌ای و بر اساس روش تحقیق کتابخانه‌ای، برای جمع‌آوری اطلاعات بعد از مآخذشناسی و گردآوری منابع، از ابزارهای فیش و فرم‌های مربوط به نکته‌برداری استفاده گردید. بدین صورت که بعد از مآخذیابی کتب، مجلات و اسناد مربوط به موضوع، فهرست مطالب مورد نیاز تهیه گردید و سپس با آماده‌سازی فیش‌ها، مرحله فیش‌برداری شروع و مطالب با استفاده از تکنیک مآخذگذاری به روش علمی تنظیم گردید. بعد از جمع‌آوری اطلاعات و تنظیم از طریق فیش‌برداری و فرم‌های مربوطه، فیش‌ها با توجه به عنوان طبقه‌بندی شده و اطلاعات و مطالب در بخش‌های مربوطه آورده شد و سپس به تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته شد.

۴. منوچهر مصطفی‌پور، «بررسی جرایم اقتصادی در ایران و راهکارهای پیشگیری از آنها»، *مجله اقتصادی* ۳ و ۴ (۱۳۹۵)، ۷۶-۵۳.

۵. محمدابراهیم شمس ناتری و توران توسلی‌زاده، «پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی»، *فصلنامه حقوق* ۲۴ (۱۳۹۰)، ۲۱۸-۱۹۹.

۳- تعریف مقالات دولتی و افراد مشمول آن

بخش دولتی در مقوله فساد و جرم اقتصادی دارای اهمیت فراوانی است زیرا عمده منابع مالی در دست دولت است و نه تنها اقدامات مجرمانه کارمندان دولت متوجه این منابع مالی است بلکه اشخاص عادی نیز می‌توانند اقدامات مجرمانه خود را بر ضد اموال دولتی انجام دهند. به همین دلیل فساد پیش از آنکه در جنجال بخش خصوصی گرفتار شود، به رفتارهایی گفته می‌شود که از کارگزار عمومی (کارمند دولت یا مستخدم دولت) سر بزند.^۶

در مقام پیشگیری از جرایم مالی و دارا شدن بلاجهت مقامالت دولتی، سؤالی که به ذهن متبادر می‌شود، این است که منظور از مقامات، مسئولان و کارگزاران دولتی چه کسانی هستند؟ قانون اساسی در اصل ۱۴۲ که به اصل کنترل دارایی مسئولان نظام معروف است، مقرر نموده است: «دارایی رهبر، رئیس‌جمهور، معاونان رئیس‌جمهور، وزیران و همسر و فرزندان آنان قبل و بعد از خدمت، توسط رئیس قوه قضائیه رسیدگی می‌شود که برخلاف حق، افزایش نیافته باشد. ایرادی که به این اصل وارد است، این است که دامنه شمول آن بسیار محدود است و شامل بسیاری از مقامات جایگاه‌های حساس نمی‌شود به‌علاوه سازکارهای چگونگی رسیدگی به دارایی مقامات و چگونگی راستی‌آزمایی نسبت به اطلاعات ارائه‌شده مطرح نگردیده است.

باتوجه به اهمیت مسئله مقابله با فساد مالی، یکی از اقدامات مؤثر بین‌المللی، تصویب کنوانسیون مریداست که دولت ایران نیز به آن ملحق گردید. ماده ۲ کنوانسیون مریداست مقرر می‌نماید: «مقام دولتی اطلاق می‌شود به: ۱- هر شخصی که دارای شغل قانونگذاری، اجرایی، اداری یا قضایی در کشور عضو اعم از انتصابی یا انتخابی و دائم یا موقت باشد و حقوق دریافت بکند یا نکند، صرف‌نظر از ارشدیت وی؛ ۲- هر شخص دیگری که کار دولتی انجام می‌دهد از جمله برای نهاد یا مؤسسات دولتی یا همان‌طور که در قانون داخلی کشور عضو تعریف شده است و همان‌گونه که در زمینه مربوط قانون کشور عضو به کار رفته است، خدمات دولتی ارائه می‌دهد؛ ۳- هر شخص دیگری که به‌عنوان «مقام دولتی» در قانون کشور عضو تعریف شده باشد، در هر حال از نظر بعضی از اقدامات مندرج در فصل ۲ این کنوانسیون، مقام دولتی به‌معنای شخصی است که یک کار دولتی را انجام می‌دهد یا همان‌طور که در قانون داخلی کشور عضو تعریف شده است و همان‌گونه که در زمینه مربوط قانون کشور عضو به کار رفته است، خدمات دولتی ارائه می‌دهد.»

ماده ۳ قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۴ مقرر می‌دارد. «مقامات و مسئولان زیر موظفند در اجرای این قانون، صورت دارایی خود، همسر و فرزندان تحت تکفل خود را قبل و بعد از هر دوره خدمتی به رئیس قوه قضائیه اعلام نمایند:

۱- نمایندگان مجلس خبرگان رهبری؛

۲- اعضای مجلس تشخیص مصلحت نظام؛

۳- مقامات منصوب از سوی رهبری؛

۶ توران توسلی‌زاده، پیشگیری از جرایم اقتصادی (تهران: انتشارات جنگل، جاودانه، ۱۳۹۲)، چاپ اول، ۹۹.

- ۴- اعضای شورای نگهبان؛
- ۵- نمایندگان مجلس شورای اسلامی و معاونان رئیس مجلس و مدیران کل مجلس؛
- ۶- معاونان رئیس قوه قضائیه و رؤسای سازمان‌ها و دستگاه‌های وابسته به این قوه و معاونان و مدیران کل آنان؛
- ۷- دادستان کل کشور، رئیس دیوان عالی کشور و رئیس دیوان عدالت اداری و رؤسای کل دادگستری استان‌ها و معاونان همه آنها و سایر دارندگان پایه قضایی؛
- ۸- مشاوران سران سه قوه؛
- ۹- رؤسای دفاتر سران سه قوه، مجمع تشخیص مصلحت نظام و مجلس خبرگان رهبری؛
- ۱۰- دستیار ارشد رئیس‌جمهور، معاونان وزراء مدیران کل و هم‌ترازان آنها
- ۱۱- دبیران شورای عالی امنیت ملی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، هیئت دولت، شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی فضای مجازی؛
- ۱۲- رئیس و دادستان دیوان محاسبات کشور، معاونان آنان و اعضای هیئت مستشاری؛
- ۱۳- رئیس، قائم‌مقام، معاونان و دبیر کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛
- ۱۴- رؤسا و معاونان سازمان‌ها و مؤسسات دولتی، نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی و مدیران کل آنها؛
- ۱۵- فرماندهان و مسئولان نیروهای مسلح از درجه سرتیپ تمام و بالاتر و هم‌ترازان آنها و رؤسای کلانتری؛
- ۱۶- مدیران عامل، اعضای هیئت‌مدیره بیمه‌ها، بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری دولتی و شرکت‌ها و مؤسسات وابسته به آنها، رؤسای مناطق و رؤسای شعب ارزی و ویژه و سرپرست‌های مناطق؛
- ۱۷- رئیس سازمان بورس و اوراق بهادار و معاونان وی، رؤسای بورس‌های تخصصی، مناطق و فرابورس؛
- ۱۸- رئیس و اعضای هیئت عامل صندوق توسعه ملی؛
- ۱۹- استانداران و معاونان آنان، فرمانداران، شهرداران و اعضای شورای شهر تمام شهرها و شهرداران مناطق کلانشهرها و معاونان آنها؛
- ۲۰- سفرا و کارداران، سرکنسول‌ها و مسئولان حفاظت منافع و رؤسای نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج کشور؛
- ۲۱- نمایندگان دولت در مجامع عمومی، هیئت‌مدیره، هیئت امناء و مدیرعامل شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت و نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی؛
- ۲۲- اعضای هیئت‌مدیره و مدیرعامل و بازرسان مناطق ویژه و مناطق آزاد تجاری و معاونان آنان؛
- ۲۳- رئیس سازمان امور مالیاتی کشور، معاونان، مدیران کل و سرممیزین؛
- ۲۴- رئیس کل گمرک و معاونان وی و مدیران کل گمرک و رؤسای گمرکات کشور.»

چنانچه ملاحظه می‌شود برخلاف اصل ۱۴۲ قانون اساسی که دامنه شمول آن بسیار محدود است و ساز کارهای چگونگی رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران مشخص نشده است، مطابق مواد ۱ و ۳ قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی به منظور اجرایی کردن اصل ۱۴۲ قانون اساسی، دامنه شمول گسترده‌ای دارد و به‌علاوه ساز کارهای چگونگی رسیدگی به دارایی مقامات و چگونگی تشخیص دارایی‌های برخلاف حق مقامات به‌موجب آیین‌نامه رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۴ پیش‌بینی شده است.

۴- پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی و اقسام آن

موضوع پیشگیری از جرایمی مالی مقامات دولتی، یکی از چالش‌های غیرقابل انکار می‌باشد. لذا بخش دولتی در مقوله فساد و جرایم مالی دارای اهمیت فراوانی می‌باشد چراکه سازمان یافته بودن فساد در اقدامات دولتی از یک طرف و گستردگی آن از طرف دیگر، چالش پیشگیری از وقوع جرم از طریق مقامات دولتی را دوچندان می‌کند.

در مقدمه بند ۱۷ توصیه‌های هشتمین کنگره سازمان ملل، برای پیشگیری از جرایم و رفتار با مجرمین، درخصوص پیامدهای فساد در حکومت آمده است: «باتوجه به اینکه مسائل فساد در مدیریت دولتی حالت جهانی دارد و اثرات زیان‌آور آن روی ملت‌هایی که دارای اقتصادهای آسیب‌پذیر هستند، در سراسر جهان محسوس است و با اعتقاد عمیق به اینکه اقدامات فساد آمیز مقامات دولتی می‌تواند کارایی بالقوه انواع برنامه‌های حکومتی را نابود، توسعه را متوقف و افراد گروه‌ها را قربانی کند؛ همچنین با شناخت اهمیت کلی تقلیل فساد در فراگرد توسعه اجتماعی و اقتصادی و نیز با شناخت از اینکه فساد موجب بی‌عدالتی است و یا این اصل که عدالت باید به‌صورت عادلانه و منصفانه اداره شود، مغایر می‌باشد، ... با نگرانی از ارتباط فساد با سایر اشکال جرایم اقتصادی، جرایم سازمان یافته، از جمله تبدیل پول‌های نامشروع به پول‌های مشروع توصیه می‌نماید...»^۷

به‌منظور پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی، دو نوع پیشگیری شامل پیشگیری غیرکیفری که خود شامل (پیشگیری وضعی و پیشگیری اجتماعی) می‌گردد و پیشگیری کیفری موردبررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱- پیشگیری غیرکیفری

اقدامات پیشگیرانه غیرقهرآمیز که به‌طور خاص ناظر بر پیشگیری است، یا بر خود فرد اعمال می‌شود یا بر وضعیت؛ زیرا فرض بر آن است که تعامل میان عوامل شخصی و وضعی شخص را در معرض ارتکاب جرم قرار داده و ما درصد خنثی کردن آن هستیم.^۸ رایج‌ترین دسته‌بندی پیشگیری

۷. اردشیر امیرارجمند، مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر (تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱).

۸. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «تقریرات درس جرم‌شناسی (کنترل اجتماعی جرم و واکنش اجتماعی)»، گروه جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران، ۱۳۸۱، ۱۰۰۵.

غیر کیفری، تقسیم‌بندی آن به پیشگیری وضعی و اجتماعی است که هر دو نوع از این پیشگیری نسبت به جرایم مالی تأثیر گذار هستند. لذا در ادامه مباحث اقسام پیشگیرانه غیر کیفری از جرایم مالی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱-۱- پیشگیری وضعی

از اقسام تدابیر پیشگیرانه کنشی و غیرقهرآمیز ناظر به پیشگیری از جرم و به‌ویژه جرایم اقتصادی، تدابیر پیشگیرانه وضعی می‌باشد. پیشگیری موقعیت‌مدار با تأثیرگذاری بر وضعیت‌های جرم‌زا، از طریق تدابیر مناسب، مجرمین بالقوه را متقاعد می‌کند که هزینه ارتکاب جرم بیش از حد توان آنهاست. مشکل بودن کشف جرایم اقتصادی از یک‌سو و عدم دسترسی کافی به منابع برای کشف و تعقیب آنها و همراه بودن ارتکاب این جرایم با هزینه‌های هنگفت برای جامعه از سوی دیگر، از دلایل مهم افزایش تلاش‌های پیشگیرانه می‌باشد.^۹

در تعریف پیشگیری وضعی می‌توان گفت: «پیشگیری وضعی ایجاد تغییرات در اوضاع و احوال خاصی است که انسان متعارف در آن ممکن است مرتکب جرم شود. ایجاد تغییر در مراحل ارتکاب جرم یعنی جاذبه‌زدایی از سیل جرم، بالا بردن هزینه، سخت کردن ارتکاب جرم و خطرناک کردن آن است.»^{۱۰}

یکی از سازکارهای پیشگیری اقدام از طریق کاهش موقعیت‌های جرم‌زا و شرایط ارتکاب جرم می‌باشد. در این فرایند توجه به شرایط و امکانات ادارات و سازمان‌های دولتی بسیار مثمر است. قطعاً در جایی که نظارت دقیق و وجود حساب‌رسی و بازرسان مسلط و مجرب در سازمان‌های دولتی و اداری که به امر نظارت در امور مالی نهاد مربوطه می‌پردازند وجود دارد و این نظارت نیز به اطلاع و آگاهی کارمندان رسیده، یقیناً کارمندانی که تمایلات بالقوه‌ای نیز به ارتکاب جرایم مالی دارند با درک موقعیت و دانستن این امر که با کوچک‌ترین تخلفی دست آنها رو خواهد شد و مجازات‌های سنگین و از دست دادن شغل و موقعیت در انتظار آنهاست، سراغ ارتکاب جرم نخواهند رفت. آگاهی دادن به عموم مردم و شناساندن امکان ارتکاب جرایم اقتصادی و فساد مالی در موقعیت‌های مختلف جرم‌زا می‌تواند از طرق بالا رفتن سطح اطلاعات عمومی، نوعی مبارزه غیرمستقیم و مؤثر با عوامل جرم‌زا محسوب گردد (ماده ۶ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مالی).^{۱۱}

یکی دیگر از بحث‌هایی که تأثیر غیر قابل انکاری در پیشگیری از وقوع جرم دارد، افزایش هزینه‌های ارتکاب جرم برای مجرمین است. با توجه به اینکه مجرم انسانی حسابگر می‌باشد و بنا بر اصل

9. Lavs Emanuelsson Korsell, *Methodsto Prevent Economic Crime, Brotts fore Byggande Radet* Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention., Information and Publication, (2005), 7.

۱۰. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «تقریرات درس جرم‌شناسی (کنترل اجتماعی جرم و واکنش اجتماعی)»، گروه جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران، ۱۳۸۱، ۶۵۳.

۱۱. مسعود ملازمیان، *سیاست جنایی تقنینی ایران در جرایم اقتصادی* (تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۸۷)، چاپ اول، ۱۷۷.

حسابگری جزایی بنام، قبل از ارتکاب جرم تمامی زمینه‌های مثبت و منفی و منافع و خطرات ارتکاب جرم را می‌سنجد، میتوان از طریق وضع مجازاتهای سنگین مالی و غیر مالی به برخورد با این گونه جرایم برخاست تا شخصی که تمایلات بالقوه ارتکاب چنین جرایمی را دارد با سنجیدن خطرات و منافع جرم و رسیدن به این نتیجه که خطرات ارتکاب جرم چه از نظر امکان بالای دستگیری و یا مجازات‌های سنگین، بیش از احتمال ارتکاب موفقیت آمیز و دستیابی به عواید حاصل از جرم، زارتکاب آن منصرف گردد.^{۱۲}

به‌منظور پیشگیری وضعی از جرایم مالی مقامات دولتی، تدابیری همچون شفاف‌سازی، گزارش‌دهی، اعلام دارایی‌ها و نظارت و کنترل پیشنهاد می‌گردد که به‌اختصار به توضیح هر یک می‌پردازیم:

۴-۱-۱-۱- شفاف‌سازی

شرط لازم برای سالم بودن یک نظام اقتصادی، وجود شفافیت مالی در ابعاد مختلف به‌ویژه شفافیت در عملیات دولتی است. وهلهٔ اول مستلزم ارائه اطلاعات قابل اعتماد دربارهٔ اهداف کلان سیاست‌های مالی دولت و انتشار اطلاعات تفصیلی درباره عملیات دولت است. از جمله مصادیق راهبردهای پیشگیرانه وضعی برای کنترل مؤثر جرم که بازداشتن افراد از نقض قانون و پیشگیری از جرایم اقتصادی را به‌دنبال دارد، ارتقای شفافیت در فعالیت‌ها و معاملات دولتی است.^{۱۳}

نبودن شفافیت در فعالیت‌های انجام‌شده و وضعیت مالی مقامات دولتی، یکی از عوامل مؤثر در وقوع جرایم مالی محسوب می‌شود. لذا شفافیت در عملیات دولتی و پاسخگو بودن دولت در قبال فعالیت‌های مالی نسبت به مردم، می‌تواند در پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی، بسیار مؤثر واقع شود.

رویکرد شفاف‌سازی از چنان اهمیتی برخوردار است که سازمانی بین‌المللی متولی امر مبارزه با فساد تحت عنوان «سازمان بین‌المللی شفافیت»، تأسیس گردیده است و تمامی فعالیت‌های خود را در امر مبارزه با فساد بر اصل شفاف‌سازی، چه در معنای کلی آن که با تدابیر پیشگیرانه اجتماعی نیز محقق می‌شود و چه در معنای خاص آن که با تدابیر پیشگیرانه وضعی تحقق می‌یابد، متمرکز کرده است؛ چراکه مهم‌ترین عامل وضعی موجد فساد، «عدم شفافیت و ضعف در ایجاد آن» است.^{۱۴}

عدم شفافیت موجب می‌گردد امکان سوءاستفاده کارگزاران دولتی که منافع شخصی‌شان با منافع عمومی یا دیگران در تعارض قرار گرفته، فراهم شود و کارگزاران به‌دلیل نبود سازکار ویژه‌ای که منتهی به کشف جرم یا تعقیب می‌گردد، واهمه‌ای از ارتکاب رفتارهای مجرمانه نداشته باشند، زیرا

۱۲. ژان پرادل، تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمهٔ علی‌حسین نجفی ابرندآبادی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۱)، چاپ اول، ۶۳-۶۲.

13. Henry Shafteoe, *Crime Prevention, Facts, Fallacies and the Fatare* (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 99.

۱۴. همدمی خطبه‌سرا، پیشین، ۱۴۶.

اساساً کشف بهره‌ای که مرتکب شده است را غیرممکن می‌داند. لذا می‌توان عدم شفاف‌سازی را شاخص‌ترین علت ایجادکننده فساد مالی دانست.^{۱۵}

۴-۱-۱-۲- گزارش‌دهی

پیش‌بینی امکان گزارش شکل‌گیری ارتکاب عمل مجرمانه (ابتدا یا شروع به ارتکاب عمل مجرمانه و یا طی مراحل از آن) از سوی مطلعین و مخبرین به مقامات و مسئولان قانونی، به‌نوبه خود باعث ایجاد احساس خطر ارتکاب آن گشته و می‌تواند عاملی بازدارنده از ارتکاب جرم به‌ویژه جرایم مالی تلقی گردد.

ارتکاب بسیاری از مفاسد مالی و اقتصادی در محیط‌های بسته و اداری صوت می‌پذیرد. این جرایم اصولاً ماهیت پیچیده‌ای دارند و اختفای آنها به‌نحو گسترده‌ای امکان‌پذیر است. گاهی فساد در زمانی کشف می‌شود که دیگر امکان دستگیری متهم یا متهمان و استرداد منافع ناشی از فساد وجود دارد. فلذا همکاری شاهدان با مراجع مبارزه با فساد در سایه حمایت کامل و قانونی از آنها از این حیث که اولاً باعث کشف جرم در کمترین زمان ممکن می‌شود و ثانیاً امنیت محیط‌های ارتکاب این جرایم را متزلزل می‌سازد، دارای اهمیت فراوان می‌باشد.^{۱۶}

بند چهارم از ماده ۸ کنوانسیون مریدا در این زمینه مقرر نموده است: «هر کشور عضو طبق اصول اساسی قانون داخلی خود، اقدامات و نظام‌هایی را جهت تسهیل گزارش‌دهی فساد به مراجع مربوطه توسط مقامات دولتی در موقعی که به چنین اعمالی در اجرای وظایف خود برخورد می‌نماید، موردبررسی قرار خواهد داد.» همچنین ماده ۱۴ کنوانسیون مذکور، دولت‌ها را از یک طرف بر نظارت بر کار بانک‌ها، مؤسسات مالی غیربانکی مربوطه، کنترل فعالیت‌ها و گزارش‌دهی معادلات مشکوک و از طرف دیگر بر گزارش انتقال مبالغ عمده پول نقد و اوراق بهادار توصیه نموده است. گزارش‌دهی منجر به پیشگیری از جرایم مالی و همچنین توقف روند ادامه ارتکاب این دسته از جرایم می‌گردد؛ و زمینه تسهیل پیشگیری و مقابله با جرایم مالی را مهیا می‌کند و با افزایش امکان پیشگیری، زمینه حضور جامعه مدنی در همراهی با نهادهای مقابله با جرم را فراهم می‌نماید.

ماده ۱۶ آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی در این زمینه مقرر می‌دارد: «چنانچه مراجع قضایی در اثنا رسیدگی به پرونده‌ها و یا سازمان بازرسی کل کشور و دیگر واحدهای نظارتی در حین بازرسی، مواردی را مشاهده کنند که حاکی از افزایش برخلاف حق دارایی مضمولان ماده ۱ قانون باشد، مکلفاند ضمن انجام وظایف قانونی، مراتب را به‌صورت مستقیم و محرمانه به اداره کل ثبت دارایی مقامات مسئول گزارش نمایند.

15. Colette Rausch, *Combating Serious Crimes, A Handbook for Policymakers and Practitioners* (Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 2006), 36.

۱۶. توسلی‌زاده، پیشگیری از جرایم اقتصادی، پیشین، ۱۶۶.

۴-۱-۱-۳- اعلام دارایی‌ها

الزام کارگزاران، مخصوصاً کسانی که در مقامات عالی قرار دارند، به اعلام دارایی‌شان، خواه به عموم مردم و خواه به نهادهای دولتی ضدفساد، به دو طریق عمده از فساد پیشگیری می‌کند. اعلام دارایی‌ها و منافع، هم به کارگزار موردنظر و هم به دولت در تعیین وجود تعارض منافع کمک می‌کند و ممکن است متضمن محروم شدن از منافع خصوصی یا اختصاصی مجدد منافع عمومی به کارگزار دیگری که در موقعیت متعارض قرار ندارد باشد، به‌طور کامل‌تر، الزام کارگزاران به اعلام کامل دارایی خود و دارایی خاص در مراحل مختلف کارشان، مبنا و ابزاری را برای مقایسه و شناسایی دارایی‌هایی فراهم می‌کند که از طریق فساد تحلیل شده‌اند.

می‌توان به‌طور متعارف از کارگزار که در زمان سمت خود دارایی عمده‌ای را تحصیل کرده، خواست تا توضیح دهد این دارایی را از کجا آورده است.^{۱۷} توسل به چنین شیوه‌ای جهت پیشگیری از بروز فساد، ایجاب می‌کند که دولت‌ها، مقامات عمومی‌ای را که دارایی‌هایشان طی دوره تصدی به شکل نامعقولی افزایش یافته و باتوجه‌به عواید و درآمدهای قانونی‌شان دلیلی برای چنین افزایشی وجود نداشته، تحت پیگرد و مجازات قرار دهند.^{۱۸}

در همین راستا، اصل ۱۴۲ قانون اساسی که به اصل کنترل دارایی مسئولین معروف است، مقرر می‌نماید: «دارایی رهبر، رئیس‌جمهور، معاونان رئیس‌جمهور، وزیران و همسر و فرزندان آنان قبل و بعد از خدمت، توسط رئیس قوه قضائیه رسیدگی می‌شود که برخلاف حق افزایش نیافته باشد.» این پیش‌بینی قانونی مالی به‌منظور پیشگیری از فساد مالی مقامات دولتی مطرح گردیده است. در کنوانسیون میریدا نیز در بند ۵ ماده ۱۹^{۱۸} به اعلام دارایی مقامات دولتی به‌عنوان عاملی مهم جهت پیشگیری از فساد مالی پرداخته شده است.

به‌موجب مواد ۳ و ۱ قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۴ نیز مقامات موظف به اعلام دارایی‌های خود هستند.

مطابق ماده ۱۹ آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران، «چنانچه مشمولان ماده ۱ قانون در مهلت مقرر نسبت به ارائه فهرست دارایی‌های خود به اداره کل اقدام نمایند و یا دارایی خود را کتمان یا گزارش ناقص ارائه نمایند، اداره کل موظف است مراتب را جهت تعقیب کیفری به دادستان تهران اعلام نماید تا در اجرای ماده

۱۷. پیتز لانگست و دیگران، *برنامه‌های جهانی مبارزه با فساد*، ترجمه امیرحسین جلالی فراهانی و حمید بهره‌مند (تهران: نشر مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷)، چاپ اول، ۳۶۶.

۱۸. دبلیوپاتنی افسوماه، *راج سوپرا مانین و کیشور آپرتی، چهارچوب‌های حقوقی مقابله با فساد مالی*، ترجمه احمد رنجبر (تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۴)، چاپ اول، ۲۴.

۱۹. هر کشور عضو، در صورت اقتضاء و طبق اصول قانون داخلی خود تلاش خواهد نمود تا اقدامات و نظام‌های موردنیاز مقامات دولتی را ایجاد نماید تا در رابطه با فعالیت‌های بیرونی خود، استخدام، سرمایه‌گذاری، ذخایر مالی و هدایای کلان یا منافی که ممکن است از آن، تضاد منافع در رابطه با وظایف آنها به توان مقامات دولتی بروز کند، اظهاریه‌هایی را برای مراجع مربوط تهیه نماید.

۱۱۵ قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران اقدام قانونی به عمل آید.»

۴-۱-۱-۴- نظارت و کنترل

منظور از «نظارت» عبارت است از «تحقیق و بررسی در مورد هست‌ها و مقایسه آن با بایدها که نتیجه آن مشخص شدن وضعیت موجود و تعیین انحرافات از بایدهاست.»^{۲۰}

نظارت و کنترل به معنای دیدبانی محیطی است که جرایم مالی در آن ارتکاب می‌یابند. ضرورت نظارت و کنترل در این است که در نبود یا ضعف کنترل درونی افراد، نیاز به کنترل نظارت بیرونی بیشتر نمایان می‌شود و از آنجا که میزان کنترل درونی در همه افراد یکسان نمی‌باشد، به منظور جلوگیری از هرگونه خطا می‌بایست دستگاه‌های نظارتی فعال و مقتدری وجود داشته باشد. نظارت و کنترل هم می‌تواند جنبه فنی داشته باشد و از طریق اشیاء و وسایل لازم صورت بگیرد و هم می‌تواند چهره انسانی داشته باشد. نظارت و کنترل، ترسناک‌ترین، عینی‌ترین و تأثیرگذارترین شیوه پیشگیری از جرایم است.^{۲۱}

نظارت و کنترل باید حالت چرخه‌ای داشته باشد و همه افراد حتی مسئولان عالی‌مقام و قدرتمندان در معرض کنترل و نظارت یکدیگر باشند. از آنچه گفته شد، درمی‌یابیم که یکی از عوامل تأثیرگذار در شیوع جرایم مالی، کم بودن نظام نظارتی است. لذا با تقویت نظام نظارتی می‌توان به پیشگیری از این دسته جرایم پرداخت. در آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران، هیئت بررسی و نظارت بر وضعیت دارایی مقامات پیش‌بینی گردیده است. ماده ۱۳ قانون مذکور در این زمینه مقرر می‌دارد: «هیئت بررسی توسط رئیس قوه قضائیه مرکب از سه نفر از قضات عالی‌رتبه جهت بررسی وضعیت دارایی مشمولان ماده ۱ قانون تعیین می‌شود.» کنترل و بررسی وضعیت دارایی مقامات دولتی، عرصه را بر مقامات متخلف تنگ می‌نماید، چراکه چنانچه هیئت بررسی در خصوص میزان دارایی اعلام‌شده و چگونگی افزایش آن تشکیل جلسه نماید، افراد مشمول باید طرق تحصیل و نحوه افزایش دارایی را کتباً اعلام نمایند.

۴-۱-۲- پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی، ایجاد تغییرات و اصلاحات فردی و محیطی است که منجر به اصلاح جامعه و فرد و منجر به جلوگیری از جرم به صورت پایدار و همیشگی می‌شود، پیشگیری اجتماعی نتایج مثبتی دارد. در پیشگیری اجتماعی به دنبال هماهنگ‌سازی اعضای جامعه با قواعد اجتماعی هستیم. محور اقدامات در پیشگیری اجتماعی فرد است. به دیگر سخن پیشگیری اجتماعی مجرم‌مدار و فردمدار است. در پیشگیری اجتماعی از طریق آموزش، تربیت، ترغیب و تنبیه درصدد هستیم تا معیار شناخت اعمال خوب و بد را به فرد القاء کرده و به او قدرت ارزیابی و ارزشیابی عملکرد خویش را به

۲۰. همدی خطبه‌سرا، پیشین، ۱۶۰.

۲۱. توسلی‌زاده، پیشگیری از جرایم اقتصادی، پیشین، ۱۷۷-۱۷۶.

او بدهیم.^{۲۲}

اهمیت توجه به پیشگیری اجتماعی درخصوص جرایم اقتصادی به مراتب چشمگیرتر است چراکه اعمال این تدابیر اولاً هزینه کمتری نسبت به سایر انواع تدابیر پیشگیرانه به خصوص تدابیر پیشگیرانه کیفری دارد؛ و ثانیاً سبب کاسته شدن بار دستگاه عدالت کیفری می‌گردد. پیشگیری اجتماعی شامل اقدام‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و پیشگیرانه‌ای می‌شود که نسبت به محیط‌هایی که فرد در آنها زندگی و کار می‌کند، اعمال می‌شوند. این اقدامات به دنبال تأثیرگذاری بر فرایند شکل‌گیری شخصیت افراد است. این نوع پیشگیری با مداخله در محیط اجتماعی عمومی و شخصی افراد، به‌ویژه افراد در معرض ارتکاب جرایم اقتصادی درصدد تقویت بازدارنده درونی و وجدان و اخلاق افراد و آگاهی آنان است، به‌گونه‌ای که قادر به خودکنترلی و خویشتن‌داری بوده، نه تنها از ارتکاب جرم اجتناب نمایند، بلکه به طرق مقتضی مانع ارتکاب جرم توسط دیگران گردند.^{۲۳} سازمان ملل متحد به‌منظور پیشگیری از جرایم مالی تدابیری همچون آموزش و ارتقای سطح آگاهی عمومی، ارتقای مشارکت جامعه مدنی، تجهیز رسانه‌ای، دسترسی مردم به اطلاعات را مدنظر قرار داده است. در ماده ۱۳ کنوانسیون مریدا به پیشگیری اجتماعی جرایم مالی پرداخته شده است. این ماده مقرر می‌نماید: «هر کشور عضو در چهارچوب امکانات خود و طبق اصول اساسی قانون داخلی خود، اقدامات مقتضی را به‌عمل خواهد آورد تا شرکت فعالانه افراد و گروه‌های خارج از بخش دولتی مثل جامعه مدنی، سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های جامعه‌مدار را جهت جلوگیری و مبارزه با فساد ارتقاء دهد و آگاهی عمومی را در رابطه با وجود، علل و شدت و تهدید فساد ارتقاء دهد. مشارکت باید با انجام اقداماتی مانند موارد زیر تقویت شود:

- الف - ارتقای شفافیت و مشارکت مردم در فرایند تصمیم‌گیری؛
- ب - تضمین این امر که مردم دسترسی مؤثر به اطلاعات دارند؛
- پ - انجام فعالیت‌های مربوط به اطلاع‌رسانی همگانی که به عدم‌تحمل فساد و نیز برنامه‌های آموزشی مردمی از جمله برنامه‌های درسی مدارس و دانشگاه‌ها کمک می‌کند؛
- ت - ارج نهادن، ارتقاء و حمایت آزادی جهت یافتن، دریافت، نشر و توزیع اطلاعات مربوط به فساد.»

از آنچه گفته شد، نتیجه می‌گیریم که در سیاست جنایی کشورمان، به پیشگیری اجتماعی نسبت به جرایم مالی توجه شده است. سازمان ملل متحد در این زمینه پیشگام بوده است.

۴-۲- پیشگیری کیفری

از منظر واضعین قوانین جزایی، مجازات به‌دلیل داشتن خاصیت ایجاد رعب و وحشت، رسواکنندگی و سرکوبگری، سد بزرگی در راه بزهکاری افراد محسوب می‌گردد. لذا پیشگیری کیفری عامل بازدارنده

۲۲. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «تقریرات درس جرم‌شناسی (پیشگیری)»، گروه جزا و جرم‌شناسی، مجتمع آموزش عالی، قم، ایران، ۱۳۸۱، ۱۲۶۹.

۲۳. لانگست و دیگران، پیشین، ۴۱۹.

مؤثری تلقی می‌شود. پیشگیری کیفری از جرایم مالی به دو شکل، پیشگیری از طریق تدابیر ماهوی و تدابیر شکلی امکان‌پذیر می‌باشد.

۴-۲-۱- پیشگیری کیفری از طریق تدابیر ماهوی

جرمانگاری مهم‌ترین وسیله مبارزه با اعمال سرزنش‌پذیر یا مخاطره‌آور است. جرم‌انگاری نه تنها با پشتوانه قدرت همراه است، به‌طور تبعی به کیفرانگاری نیز اشاره دارد و از این رو آنچه در جرم‌انگاری است، صرف پیش‌بینی عمل ممنوعه نیست، زیرا در این حالت تنها نقش متن اخلاقی صرف دارد، بلکه اعتبار جرم‌انگاری به کیفرهایی است که در برابر رفتارهای سرزنش‌پذیر نهاده شده است.^{۲۴} در بحث پیشگیری کیفری، ابتدا کارکرد پیشگیری عمومی مطرح است که بر اساس آن کیفر و مجازات مرتکب باید عبرت همه کسانی باشد که ممکن است از اندیشه به عمل گذر کرده و مرتکب جرم شوند و سپس کارکرد پیشگیری خاص، یعنی کیفر مرتکب، به‌گونه‌ای که موجب انصراف وی از تکرار رفتارهای مجرمانه‌اش گردد، مطرح می‌شود. در این حالت، فرض بر این است که هرچه مجازات شدیدتر باشد، اثر بازدارندگی آن بیشتر خواهد بود. سرانجام سومین کارکرد خنثی‌سازی است. این کارکرد به‌دنبال کاهش توان و امکان ارتکاب اعمال مجرمانه به صفر می‌باشد، خواه به‌صورت موقت، خواه دائم.^{۲۵}

در همین راستا کنوانسیون مریدا به جرم‌انگاری جرایم نوین مالی همچون «معامله نفوذ» و «اخذ و شستشوی عواید حاصل از فساد» پرداخته است. به‌علاوه به‌موجب ماده ۶۵ کنوانسیون مذکور، فقط حداقل معیارها مشخص شده است و دولت‌ها می‌توانند مقررات شدیدتری را وضع نمایند که این موضوع حکایت از توجه سازمان ملل متحد به اثرات غیرقابل‌جبران جرایم مالی و ضرورت برخورد شدید کیفری دارد.

سازمان ملل متحد در خصوص جرایم اقتصادی با توجه به استقلال کشورهای عضو، ضمانت‌اجرا و رفتارهای مجرمانه جرم‌انگاری شده را تعیین نکرده است بلکه آن را به حقوق داخلی کشورها واگذار کرده است. با وجود این، با استناد به ماده ۳۰ کنوانسیون مریدا، در تعیین مجازات‌های سنگین برای جرایم احراز شده و همچنین مدنظر قرار دادن سنگینی جرایم در زمان رسیدگی به هر موضوع آزادی زودرس یا آزادی مشروط، مرتکبین جرایم اقتصادی تأکید نموده است.

قطعا هرگونه برخورد شتابزده در ارتباط با جرایم مالی مقامات دولتی آثار سویی به همراه خواهد داشت لذا سیاست جنایی در ارتباط با جرایم اقتصادی باید از سازمان‌یافتگی برخوردار باشد و پاسخ‌های کیفری باید توأم با تمهیدات و سازکارهای ترمیمی و رویکرد بازدارنده همراه باشد تا امر پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی را دچار اختلال ننماید. سیاست جنایی تقنینی، طرز برداشت و تلقی مقام قانونگذاری در قالب وضع و تصویب قوانین مختلف از سیاست جنایی است. به بیان دیگر زمانی که

۲۴. علی حسین نجفی ابرنآبادی و حمید هاشم‌بیگی، *دانشنامه جرم‌شناسی* (تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه

شهید بهشتی با همکاری کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۷)، چاپ اول، ۷۶.

۲۵. منون جندلی، *درآمدی بر پیشگیری از جرم*، ترجمه شهرام ابراهیمی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۳)، چاپ اول، ۳۴.

متون قانونی درخصوص یک پدیده مجرمانه توسط قانونگذار هر کشوری تصویب می‌گردد، در واقع بیانگر سیاست جنایی تقنینی خاص آن کشور درخصوص پدیده مجرمانه موردنظر است.^{۲۶} آخرین تحولات تقنینی درخصوص جرایم مالی مقامات دولتی، آیین‌نامه اجرایی رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. یکی از مهم‌ترین راه‌های پیشگیری از وقوع جرایم اقتصادی و فساد مالی در دستگاه‌ها و ادارت دولتی، وضع و تصویب قوانینی است که نظارت مستمر بر کارکنان دستگاه‌های مختلف و اعمال و رفتار و دارایی‌های آنها و ترتیب افزایش آن داشته باشد. (ماده ۵ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مالی مصوب ۲۰۰۳ مریدا بر این امر تأکید دارد). پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی، تا قبل از قانون رسیدگی به جرایم مالی مقامات و کارگزاران دولتی، ظهور و بروز جدی در قوانین نداشت. اگرچه به‌موجب بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، پیشگیری از جرم از وظایف قوه قضائیه شناخته شده و بارقه‌امیدی در راستای پیشگیری از جرم ایجاد نمود.

درخصوص جرایم اقتصادی و باتوجه‌به تأثیرات عمیق این‌گونه جرایم بر امنیت، آسایش و اعتماد عمومی به دولت و همچنین تأثیر این‌گونه جرایم دارای ماهیت مالی در شکل‌گیری باندهای بزهکاری و جرایم سازمان‌یافته، وضع آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران، اقدامی مؤثر در راستای پیشگیری محسوب می‌شود.

الحاق به کنوانسیون مریدا، علاوه‌بر تثبیت موقعیت و وجهه کشور در مجامع بین‌المللی، به مبارزه مؤثر و بین‌المللی با مفاسد مالی و اقتصادی کمک نموده است. در پیوستن به این کنوانسیون تنها تعهد به جرمانگاری برای دول الحاق‌شده ایجاد می‌گردد و در نحوه جرم‌انگاری طبق حقوق داخلی کشور خود مختار هستند. کنوانسیون مریدا بیشتر به تدابیر و اقدامات پیشگیرنده به‌جای اقدامات سرکوب‌گرانه تأکید دارد و به مقامات دولتی توصیه می‌نماید تا اخلاق حرفه‌ای را رعایت کنند و تصدی مشاغل دولتی باید توأم با دقت زیادی صورت گیرد تا زمینه تحقق جرایم از بین برود. این سند زمینه یک همکاری بین‌المللی برای مبارزه و پیشگیری از فساد را فراهم نموده است. نکته حائز اهمیت این است که اگرچه دولت ایران به این کنوانسیون ملحق شده است اما آنچه از اهمیت برخوردار است فراهم نمودن زمینه اجرای مفاد این کنوانسیون است. کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد (مریدا)، بعد از کلیات، دومین فصل خود را به تدابیر پیشگیرانه کنشی و غیرسرکوبگر اختصاص داده است که این نوع پیشگیری در راهبرد مقابله با اعمال مجرمانه دارای نقش مؤثرتر و اساسی‌تری می‌باشد.^{۲۷}

در نظام عدالت کیفری ایران، مصادیق جرایم اقتصادی ایران در میان جرایم، در بیشترین مراجع رسیدگی می‌شوند و اگر رسیدگی در نهادهای غیرقضایی را کنار بگذاریم، باز هم جرایم اقتصادی

۲۶. علی‌رضا آقازاده، بررسی تحلیلی و کاربردی سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا (تهران: انتشارات آریان، ۱۳۸۴)، چاپ اول، ۳۳.

27. Antonello Biagioli and Massimo Nardo, "A Crossroad in Combating and Preventing Financial Crime," *Journal of Financial Crime* 14(2) Emerald Group Publishing Limited (2007): 132.

متضمن پرونده‌هایی است که در صلاحیت همه دادگاه‌های کیفری است و این نشانگر فقدان هدف یکسان و فضای واحد بر دادرسی جرایم اقتصادی است. برعکس سازمان ملل متحد طی ماده ۳۶ کنوانسیون مبارزه با فساد مالی پیش‌بینی نهادهای تخصصی یا افراد متخصص در امر مبارزه با این جرایم را مدنظر قرار داده، دولت‌های عضو را به تضمین وجود چنین نهادها و افرادی با اعطای استقلال لازم فراخوانده است - تا بتوانند به‌نحو مؤثر و بدون نفوذ نامعقول، وظایف خود را انجام دهند.^{۲۸}

از آنجایی که با استناد به بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پیشگیری از جرم و بازسازی مجرمین از وظایف قوه قضائیه است، لذا درمی‌یابیم که جهت‌گیری قانونگذار در راستای سیاست اصلاح و درمان است. در کنوانسیون مریدا بر اصلاح مجرمین اقتصادی تأکید شده است. در بند ۱۰ ماده ۳۰ مقرر شده است که دولت‌ها مکلف‌اند که مجرمین اقتصادی را مورد اصلاح و بازسازی قرار دهند که منظور تدوین‌کنندگان کنوانسیون مریدا از بازسازی مجرمین، رشد فضایل اخلاقی، مذهبی و نهایتاً اصلاح درونی و خودکنترلی به‌منظور پرهیز از خطا و تکرار جرم است. لذا به‌منظور اصلاح و تربیت مجرمین اقتصادی نیازمند قانون جامع و مفصلی در این زمینه هستیم تا در آن انواع اصلاح، نهادهای اصلاح، مدت اصلاح متناسب با نوع جرم، شدت و سنگینی آن به‌طور دقیق پیش‌بینی شده باشد.

۴-۲-۲- پیشگیری کیفری از طریق تدابیر شکلی

صیانت از جامعه در برابر فساد مالی تنها از طریق وضع مجازات مؤثر و متناسب تضمین نمی‌شود، بلکه لازم است قانونگذار در راستای سیاست جنایی انتزاعی درصدد وضع مقررات شکلی برآید^{۲۹} تا با توجه به گستردگی جرایم مرتبط با فساد، امکان کشف، تعقیب و اجرای مجازات فراهم گردد. این اراده مبارزه با جرایم مالی مقامات دولتی در قانون رسیدگی به داریی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران ظهور پیدا کرد؛ و به‌موجب ماده ۶ قانون مذکور قوه قضائیه را ملزم نمود که آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به داریی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران را تهیه و پس از تأیید رئیس قوه قضائیه ابلاغ نماید که آیین‌نامه مذکور در خرداد ماه ۱۳۹۸ به‌تصویب رئیس قوه قضائیه رسید. به‌منظور پیشگیری از جرایم با موانعی روبه‌رو هستیم که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۵- موانع پیشگیری از جرایم مالی

اگر امنیت ملی یک کشور را به‌معنی در امان ماندن ارزش‌های اساسی یک ملت از تهدیدات اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بدانیم، گسترش و شیوع فساد، ارزش‌هایی همچون حاکمیت عدالت در

۲۸. توسلی‌زاده، *پیشگیری از جرایم اقتصادی*، پیشین، ۲۵۵.

۲۹. محمد آشوری، *آیین دادرسی کیفری* (تهران: انتشارات ثبت، ۱۳۸۳)، جلد اول، ۱۱.

ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و فرهنگی، حاکمیت ملی و عدم سلطه بیگانگان بر کشور در ابعاد سیاسی و اقتصادی، حق برخورداری مردم از تأمین اجتماعی و عدم تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص را مورد حمله قرار می‌دهد.^{۳۰} لذا در راستای افزایش اعتماد عمومی و پیشگیری از فساد مالی در سال ۱۳۹۴، قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران به تصویب رسید که دارای ایراداتی بود که امکان پیشگیری از جرایم مالی و دارا شدن بلاجهت مقامالت دولتی را با سؤال همراه نموده بود. اولین ایراد وارده، عدم پیش‌بینی دریافت اطلاعات دارایی افرادی غیر از همسر و فرزندان مقامات مسئول که با آنها مراد مالی دارند، می‌باشد؛ چراکه در این زمینه ماده ۱ قانون مذکور مقرر می‌نماید: «مقامات تعیین شده در اصل چهل و دوم قانون اساسی و همچنین مقامات ذکر شده در ماده ۳ همین قانون، فهرست دارایی‌های خود، همسر و فرزندان‌شان را مطابق آیین‌نامه‌ای که توسط قوه قضائیه ذیل این قانون تهیه و ابلاغ می‌شود، در ابتدا و انتهای دوره مسئولیت به رئیس قوه قضائیه گزارش و قوه قضائیه نسبت به رسیدگی به اموال آنان از جهت بررسی عدم افزایش من غیر حق اقدام کند.» از دیگر ایرادات وارده بر قانون مذکور، محرمانه بودن صورت دارایی مقامات مسئول و جرم‌انگاری افشای آن می‌باشد؛ چراکه ماده ۵ قانون مذکور در این زمینه مقرر می‌دارد: «فهرست دارایی‌های افراد مشمول و اسناد و اطلاعات مربوط به آن بجز در مواردی که در این قانون و آیین‌نامه ذیل آن تعیین شده است، محرمانه بوده و هر یک از مسئولان و کارکنان که حسب وظیفه مأمور تهیه و ثبت، ضبط و حفظ فهرست و یا برحسب وظیفه اسناد مذکور در اختیار آنان قرار گیرد، اگر عاملاً و عامداً مرتکب افشاء یا انتشار مندرجات این اسناد شوند و یا خارج از حدود وظایف اداری در اختیار دیگران قرار دهند یا به هر نحوی دیگران را از مفاد آنها مطلع سازند، به یکی از مجازات‌های درجه شش مقرر در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ محکوم خواهند شد.» به موجب ماده ۸ آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران مصوب خرداد ۱۳۹۸ فهرست دارایی مقامات مسئول محرمانه بوده و افشای آن ممنوع است. مگر اینکه مقامات مسئول شخصاً اطلاعات خود را افشاء کنند.

در مورد افشای جرایم ارتكابی، فقط جرایمی از پرونده‌ها منتشر می‌شود که به صورت قطعی اثبات شده باشد. مهم‌ترین اثر این اقدام، جنبه پیشگیرانه عمومی آن و ارعاب دیگران و همچنین افزایش اعتماد عمومی مردم به حکومت است. البته در صورتی چنین آثاری را خواهد داشت که مجازات تعیین شده قاطعانه و با سرعت اجرا شده باشد.^{۳۱} البته به موجب ماده ۱۸ آیین‌نامه اجرایی رسیدگی به دارایی مقامات مسئول و کارگزاران جمهوری اسلامی نیز رئیس قوه قضائیه می‌تواند نتیجه رسیدگی به دارایی مشمولان ماده ۱ قانون را منتشر نماید.

علاوه بر موارد ذکر شده در قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی، عدم گزارش فهرست دارایی و همچنین اظهار گزارش دارایی نادرست و ناقص و متعاقباً

۳۰. همدی خطبه‌سرا، پیشین، ۱۷.

۳۱. همان، ۲۲۶.

ضمانت‌اجرایی هم پیش‌بینی نشده است. لذا نتیجه می‌گیریم که سازکارهای راستی‌آزمایی پیرامون گزارش اطلاعات دارایی مقامات مسئول، همسر و فرزندان آنها مغفول مانده بود. اما خوشبختانه در آیین‌نامه قانون مذکور، به منظور بررسی وضعیت دارایی مضمولان ماده ۱ هیئت بررسی متشکل از سه نفر از قضات عالی‌رتبه توسط رئیس قوه قضائیه تشکیل می‌گردد (ماده ۱۳) و چنانچه هیئت بررسی با ملاحظه اسناد دریافتی درخصوص میزان دارایی اعلام‌شده و افزایش آن در طول دوره مسئولیت شک نماید از مقامات درخواست می‌نماید که ظرف یک ماه و به صورت کتبی، طرق تحصیل و نحوه افزایش آن را اعلام نمایند. (ماده ۱۴) همچنین ماده ۱۹ آیین‌نامه مذکور مقرر می‌دارد: «چنانچه مضمولان ماده ۱ قانون در مهلت مقرر نسبت به ارائه فهرست دارایی‌های خود به اداره کل اقدام نمایند و یا دارایی خود را کتمان یا گزارش ناقص ارائه نمایند. اداره کل ثبت دارایی مقامات مسئول موظف است مراتب را جهت تعقیب کیفری به دادستان تهران اعلام نماید تا در اجرای ماده ۱۱۵ قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اسلامی ایران اقدام قانونی به عمل آید.»

از آنچه گفته شد، نتیجه می‌گیریم که اگرچه موانع ذکرشده در قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی، هدف این قانون را که افزایش اعتماد عمومی و پیشگیری از جرایم مالی و دارا شدن بلاجهت مقامات دولتی است، با تردید همراه ساخته بود اما آیین‌نامه قانون مذکور مصوب خرداد ماه ۱۳۹۸، راهکارهایی جهت مبارزه با فساد مالی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی از جمله تقویت نظام پاسخگویی و شفافیت عمومی به منظور الزامات لازم برای ثبت اطلاعات مربوط به فعالیت‌های مالی به لحاظ طرق تحصیل، نحوه افزایش دارایی، میزان دارایی و منابع کسب دارایی، تعیین سازکارهای لازم جهت تحقیق درمورد صحت و سقم اطلاعات ارائه‌شده (راستی‌آزمایی) و امکان پیگیری موارد تخلف، استعمال از دستگاه اجرایی و بخش خصوصی نسبت به افزایش و چگونگی تحصیل دارایی مضمولان ماده ۱، پیش‌بینی گردیده است که زمینه افزایش پاسخگویی مقامات دولتی به مردم را مهیا کرده است. در نتیجه امید است با سازکارهای ارائه‌شده، امکان پیشگیری از جرایم مالی مقامات، مسئولان و کارگزاران فراهم گردد.

۶- بررسی سازمان بین‌المللی شفافیت و مطالعه کشور استرالیا به‌عنوان یکی از کشورهای پیشگام در مبارزه با فساد

پس از بررسی و مطالعه جرایم مالی مقامات دولتی در ایران و آخرین تحولات تقنینی کشور در پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی - ابتدا به شرح مختصری پیرامون سازمان شفافیت بین‌المللی پرداخته و در پایان کشور استرالیا را به‌عنوان یکی از کشورهای پیشگام در این حوزه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

سازمان شفافیت بین‌المللی در سال ۱۹۳۳، در شهر برلین و با هدف ایجاد جهانی عاری از فساد تأسیس شد. حدود ۱۸۰ کشور عضو این سازمان هستند. این سازمان همه‌ساله شاخص ادراک فساد (CPI) را که نمره فساد کشورها را که عددی بین صفر (برای بیشترین سطح فساد درک‌شده) و صد

برای کمترین فساد درک شده) است، اعلام می‌نماید. شاخص اندازه‌گیری شده توسط این سازمان، فساد را در سطح کلان و در بین مقامات سیاسی و دولتی سنجش می‌نماید. این شاخص در حال حاضر از بیشترین شهرت برخوردار بوده و معتبرترین گزارش بین‌المللی در خصوص وضعیت فساد در جهان محسوب می‌شود.^{۳۲}

دولت استرالیا خود را متعهد به مبارزه با فساد در تمام سطوح می‌داند، اصلاحات دائمی در تمام بخش‌های دولت و در جامعه، این کشور را در مقابله با فساد داخلی بسیار قدرتمند نموده است. همچنین این کشور از اقدامات و تلاش‌های ضدفساد در کشورهای همسایه حمایت می‌کند. دولت با آگاهی از نقش کلیدی و مسئولیت خود در قبال کشور و منطقه، بخش زیادی از منابع عمومی را به بهبود حکمرانی و اصلاحات ضدفساد و برنامه‌های حمایتی از سایر کشورهای منطقه اختصاص می‌دهد. همچنین استراژدی ضدفساد این دولت انعکاس‌دهنده توجهات مبرم داخلی به هر دو حوزه پیشگیری و پیگیری است. این استراژدی‌ها شامل یکپارچگی کارمندان دولت، پاسخگویی و شفافیت مدیریت مالی عمومی و حمایت همه‌جانبه از افساء‌کنندگان فساد است.^{۳۳} مجموعه این تلاش‌ها سبب شده است رتبه این کشور در شاخص ادراک فساد در سال ۲۰۱۵ و در بین ۱۶۸ کشور، ۱۳ باشد. استرالیا در سال ۲۰۰۳ به عضویت کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد در آمد و از آن زمان الزامات اجباری و اختیاری مقرر در این کنوانسیون را انجام داده است. استرالیا سیستم جامعی برای اجرای قانون داشته که به عموم اجازه بررسی‌های موشکافانه در تصمیمات دولت را می‌دهد. دادگاه‌های فدرال باید تصمیمات و اقدامات مقامت دولتی را بازبینی نموده و کنترل نمایند. این سیستم جامع با تصویب قانون آزادی اطلاعات تکمیل شد و حقوق جامعه استرالیا برای دسترسی به اطلاعاتی که در اختیار دولت فدرال بود، گسترش یافت. در نتیجه تصمیمات دولتی قابل‌پیگیری و بررسی توسط عموم شده و این مسئله سبب افزایش پاسخ‌گویی و شفافیت در این کشور شد.^{۳۴} این در حالی است که در شاخص ادراک فساد در سال ۲۰۱۵، رتبه ایران در بین ۱۶۸ کشور جهان، ۱۳۰ می‌باشد که به‌خوبی گویای وضعیت نامناسب ایران در این زمینه می‌باشد. گزارش تازه شفافیت بین‌المللی حاکی از آن است که ایران در سال ۲۰۱۸ در میان ۱۸۰ کشور جهان، از نظر فساد مالی، گسترش و مقابله با آن، در جایگاه ۱۳۸ قرار گرفته است. امید است با به‌کارگیری سازکارها و راهکارهای مبارزه با فساد مقامات دولتی، مقابله با فساد و پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی به شکل جدی در دستور کار قرار گیرد و با ایجاد عزم ملی به مقابله با این پدیده و پیشگیری از گسترش آن پرداخته شود که در این راستا به‌کارگیری اقداماتی همچون رشد فضایل اخلاقی در میان مقامات دولتی، وجود شفافیت در همه ابعاد به‌خصوص عملیات دولتی، شایسته‌سالاری در عزل و نصب مقامات دولتی و تدوین

32. "Our Organisation – overview" Transparency International e.V, September 14, 2020, www.transparency.org.

33. Rob McCusker, "Review of Anti-Corruption Strategies." Technical and Background Paper, No.23, Australian Institute of Criminology, 2006, 2(X)6.

34. Australia's Approach to Fighting Corruption. Australian Government. United Nations Public Administration Network

و بازنگری قوانین مبارزه با فساد مقامات دولتی متناسب با شرایط داخلی هر کشور می‌تواند مفید و ارزنده واقع شود.

نتیجه و پیشنهادات

موضوع پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی یکی از چالش‌های غیرقابل انکار محسوب می‌شود که به موجب اصل ۱۴۲ قانون اساسی به اصل کنترل دارایی مسئولان نظام شهرت یافته است. این اصل مقرر می‌نماید که «دارایی رهبر یا اعضای شورای رهبری، رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، وزیران و همسر و فرزندان آنان قبل و بعد از خدمت، توسط دیوان عالی کشور رسیدگی می‌شود که برخلاف حق افزایش نیافته باشد.» همچنین به موجب اصل ۴۹ قانون اساسی، دولت موظف است دارایی‌هایی که برخلاف حق افزایش یافته است را به صاحب حق رد نماید. لذا چنین استنباط می‌شود که ثروت‌ها و دارایی‌هایی که بلاجهت و نامشروع هستند، مورد حمایت قانونگذار نبوده و غیرمشروع تلقی می‌شوند. افزایش جرایم مالی مقامات دولتی تهدیدی جدی علیه منافع عمومی کشور محسوب می‌شود. در همین راستا قانون الحاق دولت ایران به کنوانسیون مریدا در جلسه علنی خرداد ماه سال ۱۳۸۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. هدف اساسی این کنوانسیون مبارزه با فساد مالی و همکاری‌های بین‌المللی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد از جمله بازگرداندن دارایی‌ها محسوب می‌شود؛ اما متأسفانه باید گفت که روند تصویب قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران سالیان درازی به طول انجامید و نهایتاً در تاریخ ۱۳۹۴/۰۹/۱۴ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید که آن هم به دلیل عدم ابلاغ آیین‌نامه اجرایی که عملاً روند اجرایی آن را با مشکل روبه‌رو می‌ساخت که نهایتاً در خرداد ماه ۱۳۹۸ آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران، ابلاغ گردید.

از آنجایی که فساد مالی عارضه‌ای چندبعدی محسوب می‌شود و آثار و تبعات منفی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی به همراه دارد، منجر به صدمات غیرقابل جبران بر استحکام پایه‌های حکومت می‌گردد. به همین جهت در اکثر کشورها، حتی حکومت‌های مبتنی بر نظام سیاسی استبدادی، در خصوص فساد مقامات دولتی و کارگزاران خود حساسیت به خرج می‌دهند. لذا بحث پیشگیری از جرایم مالی مقامات و کارگزاران دولتی از اهمیت بسزائی برخوردار است و مبارزه با آن می‌تواند نقش مهمی در افزایش اعتماد عمومی مردم نسبت به مقامات دولتی، دفاع از سرمایه ملی، تخصیص مطلوب منابع و تقویت اقتدار ملی گردد؛ بنابراین تنها از طریق پیشگیری می‌توان در قالب یک برنامه درازمدت از جرایم مالی و دارا شدن من غیر حق مقامات دولتی جلوگیری به عمل آورد.

به منظور مبارزه با جرایم مالی مقامات دولتی در راستای پیشگیری از آن راهکارهایی را ارائه می‌دهیم که به کارگیری این اقدامات می‌تواند منجر به اثربخشی مثبتی می‌گردد:

- ایجاد بسترسازی مناسب جهت اجرای قوانینی که در راستای مبارزه با جرایم مالی مقامات دولتی است؛

- فراهم کردن زمینه اجرای مفاد کنوانسیون مریدا در راستای پیشگیری از جرایم مالی مقامات

دولتی؛

- پیشگیری از جرم، تنها از وظایف قوه قضائیه نمی‌باشد، بلکه همکاری نهادهای متعدد به‌منظور پیشگیری از جرایم مالی را می‌طلبد؛
- از بین بردن فرصت‌های ارتکاب جرایم مالی، از طریق اصلاح قوانین غیرکارآمد؛
- تأمین هزینه‌های مالی پیشگیری از جرایم مالی مقامات دولتی از سوی دولت؛
- جلوگیری از نقل‌وانتقال دارایی‌هایی که به‌نحو غیرقانونی تحصیل شده است، به‌منظور اعاده دادرسی و دفاع از اقتصاد ملی و جلوگیری از اضرار به حاکمیت قانون؛
- گزارش معرفی فساد و افشای مفسدین به عموم مردم در راستای جلوگیری از بذریع بدبینی نسبت به دستگاه قضا؛
- به‌کارگیری مقامات دولتی بر مبنای توانایی علمی، تجارب شغلی و شایسته‌سالاری؛
- نظارت و بازرسی نسبت به اموال و دارایی مقامات دولتی؛
- پاسخگویی مقامات دولتی نسبت به دارایی‌هایی که در زمان اشتغال خود به‌دست آورده‌اند، در راستای شفافیت و اقدامات پیشگیرانه؛
- راستی‌آزمایی، گزارش‌های ثبت‌شده مقامات دولتی نسبت به دارایی‌هایشان؛
- برخورد قانونی نسبت به مقامات دولتی نسبت به دارایی‌هایی که برخلاف حق افزایش یافته‌اند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آشوری، محمد. *آیین دادرسی کیفری*. جلد اول. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
- آقازاده، علیرضا. *بررسی تحلیلی و کاربردی سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا*. چاپ اول. تهران: انتشارات آریان، ۱۳۸۴.
- ابراهیمی، شهرام و حامد صفائی آتشگاه. «رویکرد قانونگذار به پیشگیری از جرم در قانون ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد». *پژوهشنامه حقوق کیفری* ۲ (۱۳۹۴): ۷-۳۱.
- افسوساماه، دبلیوپاتی، راج سوپرا مانین و کیشور آپرتی. *چهارچوب‌های حقوقی مقابله با فساد مالی*. چاپ اول. ترجمه احمد رنجبر. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۴.
- امیرارجمند، اردشیر. *مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر*. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱.
- پرادل، ژان. *تاریخ اندیشه‌های کیفری*. ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی. چاپ اول. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۱.
- توسلی‌زاده، توران. *پیشگیری از جرایم اقتصادی*. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل، جاودانه، ۱۳۹۲.
- جندلی، منون. *درآمدی بر پیشگیری از جرم*. ترجمه شهرام ابراهیمی. چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۳.
- حاجیان، حسن. «قانون ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد و تهدیدها و فرصت‌های آن برای اعضای شاغل در جامعه حسابداران». *ماهنامه حسابرس* ۶۳ (۱۳۹۱): ۹۰-۷۸.
- شمس ناتری، محمدابراهیم و توران توسلی‌زاده. «پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی». *فصلنامه حقوق* ۲۴ (۱۳۹۰): ۲۱۸-۱۹۹.
- صادقی، سلمان. *سلامت نظام اداری در پرتو نظارت و بازرسی*. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل، جاودانه، ۱۳۹۵.
- لانگست، پیتر. *برنامه‌های جهانی مبارزه با فساد*. ترجمه امیرحسین جلالی فراهانی و حمید بهره‌مند بگ. چاپ اول. تهران: نشر مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.
- مصطفی‌پور، منوچهر. «بررسی جرایم اقتصادی در ایران و راهکارهای پیشگیری از آنها». *مجله اقتصادی* ۳ و ۴ (۱۳۹۵): ۷۶-۵۳.
- ملازمیان، مسعود. *سیاست جنایی تقنینی ایران در جرایم اقتصادی*. چاپ اول. تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۸۷.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین و حمید هاشم‌بیگی. *دانشنامه جرم‌شناسی*. چاپ اول. تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی با همکاری کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۷.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. *تقریرات درس جرم‌شناسی (پیشگیری)*، گروه جزا و جرم‌شناسی، مجتمع آموزش عالی، قم، ایران، ۱۳۸۱.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. *تقریرات درس جرم‌شناسی (کنترل اجتماعی جرم و واکنش اجتماعی)*، گروه جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه امام صادق دانشکده حقوق، تهران، ایران، ۱۳۹۲.
- همدمی خطبه‌سرا، ابوالفضل. *فساد مالی علل، زمینه‌ها و راهبردهای مبارزه با آن*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۷.

ب) منابع خارجی

Australia's Approach to Fighting Corruption. Australian Government. United Nations Public Administration Network.

Biagioli, Antonello and Massimo Nardo. "A Crossroad in Combating and Preventing Financial Crime." *Journal of Financial Crime* 14(2) Emerald Group Publishing Limited (2007): 132.

Korsell, Lavs Emanuelsson. *Metbodsto Prevent Economic Crime, Brottsofore Byggande Radet*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention., Information and Publication, 2005.

Mccusker, Rob. "Review of Anti-Corruption Strategies." Technical and Background Paper, *Australian Institute of Criminology* 23 (2006): 2(X)6.

Rausch, Colette. *Combating Serious Crimes, A Handbook for Policymakers and Practitioners*. Washington, D.C.: United States in Stitate of Peas, 2006.

Shaftoe, Henry. *Crime Prevention, Facts, Fallacies and the Fatate*. New York: Palgrave Macmillah, 2004.